

АНАЛІЗ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА ПРАЦЮ

У статті досліджено вітчизняний ринок праці в контексті аналізу макроекономічних факторів формування попиту на працю.

The article analyses the native labour market in the context of the macroeconomic factors of the labour demand forming.

Ключові слова: попит на працю, ринок праці, фактори попиту на працю.

Key words: labour demand, labour market, factors of labour demand.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Формування попиту на працю – складний та багатоаспектний процес, який на сучасному етапі розвитку ускладнюється перебігом трансформаційних змін національної економіки.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблемам аналізу процесу формування попиту на працю присвячено чимало доробків вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких слід виділити праці В. Буланова, С. Калініної, Л. Лісогор, І. Манцурова, В. Онікієнка, І. Петрової, С. Рощина, Л. Чижової та інших. Разом із тим, залишаються малодослідженими та дискусійними питання щодо впливу макроекономічних факторів на формування попиту на працю.

Метою статті є аналіз впливу макроекономічних факторів формування попиту на вітчизняному ринку праці.

Виклад основного матеріалу досліджень. Трансформаційні зрушення вітчизняної економіки суттєво вплинули на процес формування попиту на працю. Це пов'язано, головним чином, із процесом переходу від економіки надлишкового попиту до економіки надлишкової пропозиції, що викликало глибокий економічний спад та негативно вплинуло на ринок праці. Беручи до уваги складність процесу переходу до ринкової економіки, ми вважаємо, що найсуттєвіше на формування попиту на працю впливають такі макроекономічні фактори, як динаміка обсягів виробництва, процеси створення та ліквідації робочих місць, структурні зрушення економіки й ціна робочої сили.

На нашу думку, одним з найголовніших факторів формування попиту на працю слід вважати динаміку обсягів виробництва, яка на ранніх етапах перехідного періоду значно знизилася. Серед головних причин спаду обсягів виробництва слід виділити макросекторальну недосконалість структури національної економіки – протягом десятиліть в країні формувалася принципово неринкова галузева і техніко-технологічна структура економіки, що викликала виробничі та міжгалузеві диспропорції.

Значний спад виробництва викликав скорочення ефективного попиту на працю та зайнятість, однак цей процес відбувався специфічним чином; про що свідчить той факт, що порівняно зі швидкими темпами спаду ВВП, скорочення обсягів зайнятості відбувалось дуже повільно (рис. 1) [3].

Із рис 1. видно, що протягом 1990–1999 рр. реальний ВВП зменшився на 40% порівняно з дореформним періодом, однак зайнятість зменшилася тільки на 20%. У результаті відкрите безробіття зростало повільно, разом із незначними показниками плинності робочої сили. Протягом 1992–1997 рр. обсяг ВВП зменшився більш як на 55%, у той час, як зайнятість – на 19%. Еластичність зниження зайнятості до скорочення ВВП протягом вказаного періоду становила 0,35. Однак, від 2000 р. еластичність скорочення зайнятості поступово зростає, досягаючи показників 1,08 у 2007 р [2]. Зростання еластичності скорочення ефективного попиту на працю свідчить про поступове зниження безробіття та наближення темпів скорочення зайнятості до темпів скорочення виробництва.

Протягом досліджуваного періоду попит на працю зменшувався головним чином у сфері матеріального виробництва – внаслідок згортання неприбуткових виробництв. У невиробничій сфері зменшення попиту на працю відбувалося у науці та науковому обслуговуванні. Проте поступовий вихід із економічної кризи позитивно вплинув на формування попиту на працю в нематеріальній сфері шляхом зростання попиту на працівників сфери послуг, що є свідченням позитивних зрушень структури національної економіки, а саме розвитку третинного сектору, який в умовах переходу до постіндустріальної економіки забезпечує економічне зростання інноваційного типу.

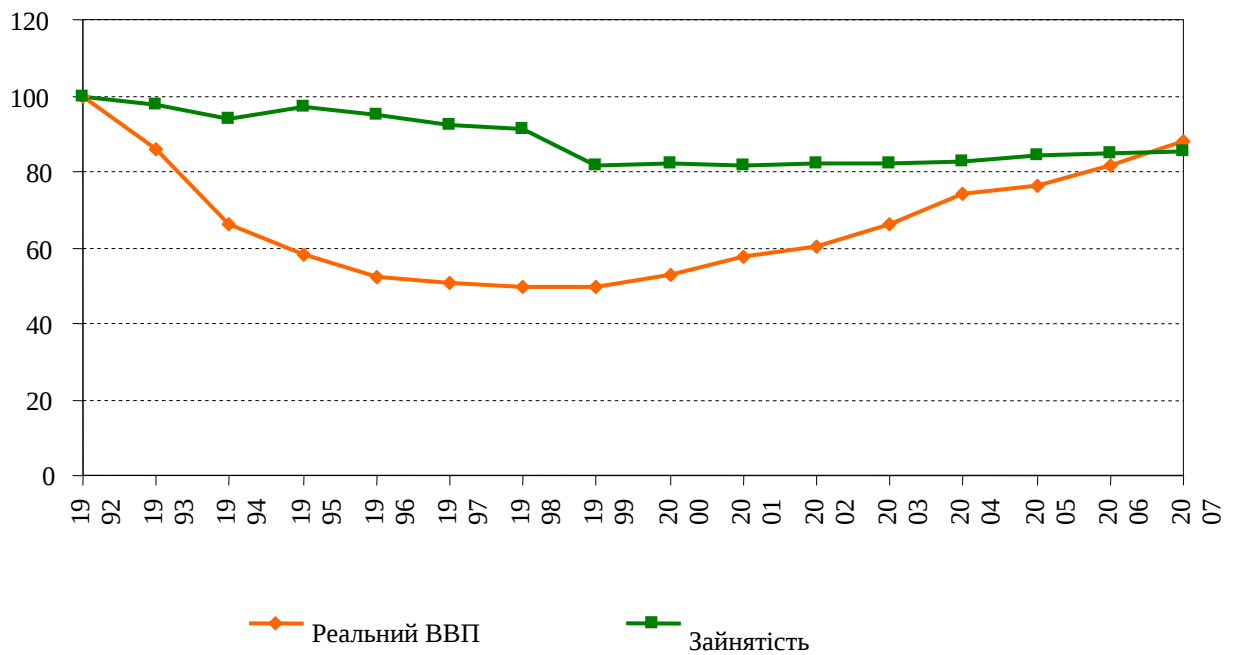

Рис. 1. Динаміка обсягів зайнятості та реального ВВП у 1992–2007 рр. (1992=100)

Матеріальною основою попиту на працю є діюча система робочих місць. Саме вона – первинний структуроутворюючий елемент зайнятості, однак затяжна економічна криза перехідного періоду спричинила значний інвестиційний спад, який поглибив процеси стагнації системи робочих місць національної економіки. Динаміка інвестиційних процесів відображається у показниках руху робочих місць, які, своєю чергою, є матеріальною основою формування попиту на працю.

Маємо зазначити, що зміни попиту на працю, викликані рухом робочих місць, характерні різним перебігом залежно від виду економічної діяльності й галузі промисловості. У перші роки перехідного періоду (1993–2000) в Україні була лише єдина зростаюча галузь промисловості – електроенергетика. Внаслідок зменшення частки капітальних інвестицій у виробничу сферу найбільшого попиту на працю зазнали машинобудування, легка промисловість, промисловість будівельних матеріалів та деревообробна галузь. Дослідження Світового банку констатують той факт, що сектори економіки з найбільшою часткою зайнятих протягом трансформаційного періоду зменшували обсяги зайнятості та порівняно з іншими секторами економіки мали низький рівень загального обороту робочих місць [3]. Щодо чистого приросту робочих місць, то він спостерігався для таких видів економічної діяльності, як фінансова діяльність, торгівля, будівництво, надання комунальних та індивідуальних послуг, готельно-ресторанне господарство й ін.

Розвиток ринку праці в контексті структурних зрушень має бути спрямований на зміну макросекторальної структури зайнятості у бік зменшення частки зайнятих у первинному секторі економіки та формування сфери послуг зі стабільною динамікою розвитку. Слід зазначити, що розвиток сфери послуг також характерний певною специфікою, яка полягає у тому, що, крім сприяння формуванню зайнятості у соціальній сфері, важливу роль відіграє утвердження сфери надання послуг з регулювання капіталу. Акцентування уваги на розвитку сфери послуг із регулювання капіталу обумовлено головним чином тим, що достатній розвиток згаданих сфер послуг сприятиме більш динамічному руху капіталу, а відтак пришвидшить розвиток системи робочих місць, а отже, і попиту на працю.

В сучасних умовах господарювання проблеми розвитку ринку праці пов'язані із диспропорціями галузевої та професійно-кваліфікаційної структури попиту на працю. Відтак, з метою послаблення негативних тенденцій у сфері зайнятості, важливе місце займає визначення найбільш «прогресивних» видів економічної діяльності з точки зору модернізації структури зайнятості.

Оцінка змін динаміки структури зайнятості за видами економічної діяльності, а отже, і визначення найпрогресивніший видів зайнятості, може бути здійснена за допомогою показника **інтенсивності структурних зрушень у зайнятості ($I_{t-1,t}$)** [1]:

$$I_{t-1,t} = \sum \frac{|\tilde{O}^3(t-1) - X^3(t)|}{n}, \quad (1)$$

де $X^3(t)$ – компоненти вектора галузевої структури в t -році,
 n – кількість галузей.

За допомогою формули 1 нами були здійснені розрахунки показника інтенсивності структурних зрушень у зайнятості. Результати розрахунків представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Структурні зрушення зайнятості працівників за видами економічної діяльності у 2001–2007 рр.*

Види економічної діяльності	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Сільське, лісове та рибне господарство	-0,86	-0,18	-0,21	-0,65	-0,31	-1,75	-0,93
Промисловість	-0,81	-0,98	-0,55	-0,37	-0,39	-0,22	-0,47
Будівництво	-0,15	-0,16	-0,04	0,34	0,09	0,21	0,16
Торгівля, ремонт Готелі і ресторани	1,66	1,07	0,41	0,95	0,62	1,06	0,59
Транспорт і зв'язок	-0,08	0,09	0,02	0,02	0,1	0,11	0,06
Фінансова діяльність	0,04	0,02	0,06	0,12	0,13	0,17	0,28
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	0,13	0,05	0,31	0,1	0,14	0,35	0,4
Державне управління	-0,12	0,07	-0,08	-0,64	-0,2	0,01	-0,03
Освіта	0,13	0,29	-0,28	0,1	-0,06	0,09	-0,05
Охорона здоров'я та соціальна допомога	-0,03	-0,05	0,01	-0,13	-0,09	-0,01	-0,04
Інші види економічної діяльності	0,06	0,2	-0,05	0,33	0,07	-0,02	0,04
Інтенсивність структурних зрушень	-0,03	0,42	-0,4	0,17	0,01	-0,21	-0,01

* Джерело: власні розрахунки на основі матеріалів Державного комітету статистики України

Дані таблиці 1 свідчать про нестабільність зміни інтенсивності структурних зрушень у зайнятості, що пояснюється сукупним впливом галузевих зрушень у структурі зайнятості. Нестабільність зміни інтенсивності структурних зрушень у зайнятості обумовлена головним чином скороченням кількості зайнятих у промисловості (з 22,79% у 2000 р. до 19,0% у 2007 р.) та сільському господарстві (із 21,48% у 2000 р. до 16,59% у 2007 р.). Водночас, поживленню структурних зрушень у зайнятості сприяли позитивні зміни у фінансовій діяльності (з 0,82% у 2000 р. до 1,64% у 2007 р.).

Вітчизняний ринок праці характерний недостатньою інтенсивністю переміщень робочої сили з традиційних секторів економіки до новостворених, зі сфери промисловості – в сферу послуг тощо. Незважаючи на зростання частки зайнятих у сфері послуг, динаміка цих процесів є недостатня для забезпечення суттєвих структурних зрушень зайнятості. Динаміка ціни робочої сили значним чином впливає на величину сукупного попиту на працю. Беручи до уваги складність згаданого фактора, слід окреслити принаймні два аспекти дослідження впливу ціни робочої сили на процес формування попиту на працю. З одного боку, зменшення трудових доходів населення викликає скорочення соціальних витрат і платоспроможного попиту, які є стимулюючими чинниками процесу спаду обсягів виробництва, а відтак, зменшення бюджетних надходжень та зайнятості, залежної від бюджетного фінансування. Як наслідок, зниження ціни робочої сили сприяє скороченню ефективного попиту на працю. З іншого боку, скорочення трудових доходів населення забезпечує збереження неефективного попиту на працю, підтримуючи тим самим формальну зайнятість: зниження рівня реальної заробітної плати призводить до розриву сукупного попиту на працю від реальної економічної потреби в робочій силі, що відображається у зростанні прихованого безробіття.

Аналізуючи вплив зростання заробітної плати на формування попиту на працю, варто акцентувати увагу на взаємозв'язку між зростанням трудових доходів та підвищенням продуктивності праці (рис. 2) [3].

Із рисунка 2 видно, що зростання заробітної плати не відповідає підвищенню продуктивності праці – доходи збільшуються швидшими темпами, що є негативною тенденцією, оскільки може призвести до зменшення попиту на працю та погіршення конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг. Протягом 1992–1998 рр. загальна продуктивність праці знизилась на 45%, але вже починаючи з 1999 р. вона поступово зростає.

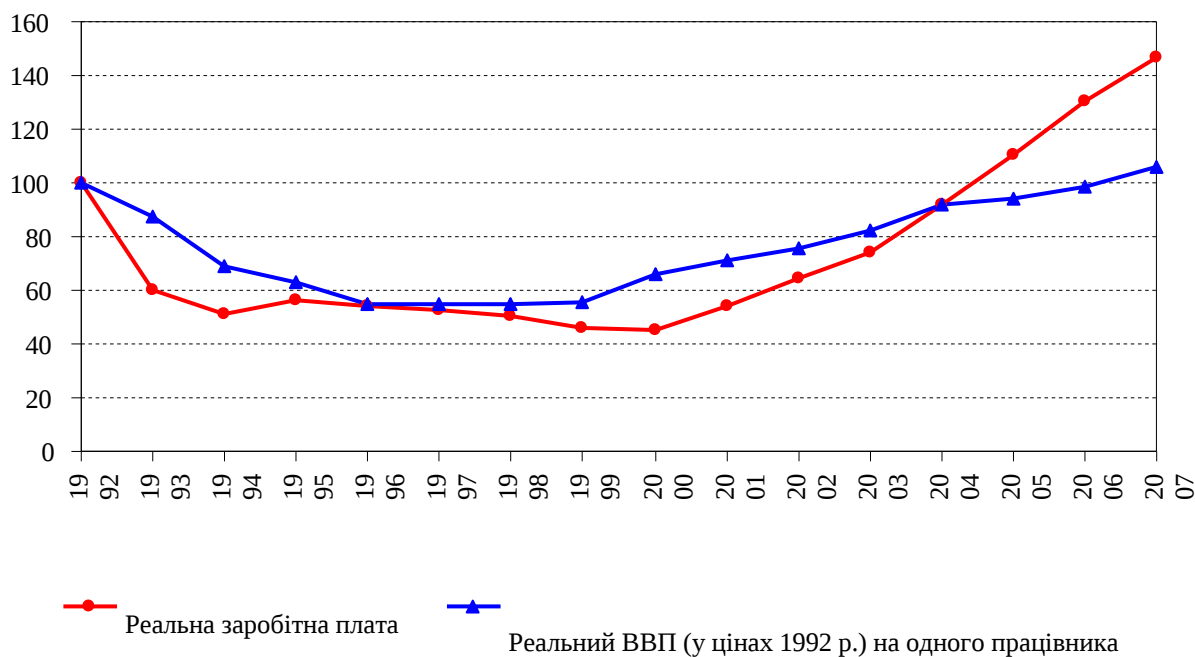

Рис. 2. Динаміка реального ВВП на одного працівника та реальної заробітної плати у 1992–2007 рр. (1992=100)

Маємо підкреслити, що підвищення продуктивності праці розпочалося на рік раніше, ніж відновлення ВВП, на два роки раніше за зростання середньої реальної зарплати, на три роки раніше за збільшення загальної зайнятості та набагато раніше за зростання зайнятості за наймом. Така ситуація свідчить про підвищення продуктивності праці підприємств старого сектору внаслідок скорочення надлишкових працівників та оптимізацію використання наявних факторів виробництва.

Після 2001 р. реальна заробітна плата зростала набагато швидшими темпами, ніж продуктивність праці. Відтак, у 2004 р. індекс реальної заробітної плати стосовно 1992 р. майже зрівнявся з відповідним показником продуктивності праці, після чого реальна заробітна плата почала збільшуватися випереджаючими темпами. Динаміка зростання реального ВВП та реальної заробітної плати практично не супроводжувалася збільшенням обсягів зайнятості. В результаті, позитивні зрушення процесу реструктуризації підприємств та економічного зростання вплинули головним чином на працівників формального сектору, доходи яких зростали швидшими темпами, ніж продуктивність залученої праці.

Висновки. Попит на працю формується під впливом потужних макроекономічних факторів, які впливають на економіку в цілому та ринок праці зокрема. Своєю чергою, макроекономічна ситуація в країні залежить від фази економічного циклу, розроблення та впровадження фінансової, структурної, інвестиційно-інноваційної політики, що є визначальними чинниками формування потреби у працівниках на рівні національної економіки. Спад обсягів виробництва та інвестиційної активності, зниження трудових доходів та недосконалість макросекторальної структури економіки негативно впливають на попит на ринку праці. Разом із тим, стимулювання позитивної динаміки згаданих факторів – дієвий шлях поліпшення ситуації на ринку праці в контексті формування попиту на працю.

Література

1. Лісогор Л. С. Формування ринку праці в Україні: [Монографія] / Л. С. Лісогор – К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003. – 296 с.
2. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України. – К.: Консультант, 2008. – 576 с.

3. Kupets O., Leshchenko N. *Black Sea Labour Market Reviews: Ukraine* [Project number: ENPI-BSE 08-14] / Kyiv: BEST LCC, 2008. – 149 p.